

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.

Олена РЯБІНІНА

“ ” _____ 2019 р.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

ТЕМА №1: “ПРЕДМЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ.
ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КУЛЬТУРИ”

Навчальні питання:

1. Поняття культури. Діяльнісний та ціннісний підходи в теорії культури.
2. Предмет культурології. Теорії походження культури

Час проведення: 2 години.

1. Поняття культури. Діяльнісний та ціннісний підходи в теорії культури.

У повсякденній свідомості «культура» виступає як збірний образ, що поєднує мистецтво, релігію, науку та ін. Культурологія ж використовує поняття культури, яке розкриває сутність людського буття як реалізацію творчості і свободи. Саме культура відрізняє людину від усіх інших істот.

Звичайно, треба розрізняти, по-перше, свободу як духовну потенцію людини і, по-друге, усвідомлення і усвідомлену соціальну реалізацію волі. Без першого культура просто не може з'явитися, але друге досягається лише на порівняно пізніх стадіях її розвитку. Далі, коли ми говоримо про культуру, то маємо на увазі не якийсь окремий творчий акт людини, але творчість як універсальне відношення людини до світу.

Поняття культури позначає універсальне відношення людини до світу, через яке людина створює світ і самого себе. Кожна культура – це неповторний Всесвіт, створений певним ставленням людини до світу і до себе. Іншими словами, вивчаючи різні культури, ми відкриваємо для себе інші людські світи, в яких люди і жили, і почували інакше, ніж ми. Кожна культура є спосіб творчої самореалізації людини. Тому збагнення інших культур збагачує нас не тільки новим знанням, але і новим творчим досвідом.

Як реалізується універсальне ставлення людини до світу? Як воно закріплюється в людському досвіді і передається від покоління до покоління? Відповісти на ці питання й означає охарактеризувати культуру як предмет культурології.

Ставлення людини до світу визначається змістом. Сенс співвідносить будь-яке явище, будь-який предмет з людиною: якщо щось позбавлене сенсу, воно перестає існувати для людини. Що ж таке сенс для культурології? Сенс – це зміст людського буття (в тому числі внутрішнього буття), узятий в особливій ролі: бути посередником у відносинах людини зі світом і з самим собою. Сенс треба відрізняти від значення – предметно вираженого образу або поняття. Навіть якщо зміст виражається в образі або понятті, сам по собі він зовсім

необов'язково є предметним. Наприклад, один з найважливіших смислів – прагнення кохання – зовсім не передбачає предметний образ певної людини (інакше кожний з нас заздалегідь знав би, кого він полюбить). Справжній сенс адресований не тільки розумові, але і неконтрольованим глибинам душі, безпосередньо (крім нашого усвідомлення) зачіпає наші почуття і волю. Зміст не завжди усвідомлюється людиною, і далеко не будь-який сенс може бути виражений раціонально: більшість змістів таїться в несвідомих глибинах людської душі. Але змісти можуть стати загальнозначущими, поєднуючи багатьох людей і виступаючи основою їхніх думок і почуттів. Саме такі смисли утворюють культуру.

Через культуру людина може долучитися до творчих досягнень безлічі геніїв, роблячи їх трампліном для нової творчості. Але це залучення здійснюється лише тоді, коли людина починає не просто споглядати культурні символи, а оживляти культурні смисли у власній душі і власну творчість. Культура і її смисли живуть не самі по собі, а лише через творчу активність натхненної ними людини.

Культурний діалог можливий в силу того, що біля витоків всіх культур є спільне творче джерело – людина з її універсальністю і свободою. У діалог вступають не самі культури, а люди, для яких відповідні культури окреслюють специфічні смислові і символічні кордони. По-перше, багата культура несе в собі масу прихованих можливостей, що дозволяють перекинути смисловий міст до іншої культури; по-друге, творча особистість здатна вийти за межі обмежень, що накладаються вихідною культурою. Тому, будучи творцем культури, людина здатна знайти спосіб діалогу між різними культурами.

Кожна культура неповторна, і у кожній культурі є свої істини. Але тоді як оцінити ступінь розвитку культури? Може бути, визнати всі культури абсолютно рівноправними? Багато культурологи виступають з такою точкою зору. Однак, на наш погляд, є критерії оцінки культури. Ці критерії впливають з того факту, що первинною цінністю є людина, розвиток його особистості і свободи. Тому ступінь розвитку культури визначається її ставленням до

свободи і гідності людини і можливостей, що надаються нею для творчої самореалізації людини як особистості.

2. Предмет культурології. Теорії походження культури

Культурологія – це гуманітарна наука про сутність, закономірності існування та розвитку, людське значення та способи осягнення культури. Хоча культура стала предметом пізнання з моменту виникнення філософії, оформлення культурології як специфічної сфери гуманітарного знання відноситься до Нового часу і пов'язане з філософськими концепціями історії Дж. Віко (1668-1744), І.Г. Гердера (1744-1803) і Г.В.Ф. Гегеля (1770-1831). Основний вплив на становлення і розвиток культурології надали В. Дільтей, Г. Ріккерт, Е. Кассирер і О. Шпенглер. Основні ідеї та концепції культурології ХХ ст. пов'язані також з іменами З. Фрейда, К.Г. Юнга, М.А. Бердяєва, Е. Фромма, М. Вебера, А. Тойнбі, К. Ясперса, М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, Х. Ортега-і-Гассета, П. Леві-Брюля, К. Леві-Стросса, М. Бубера та ін.

Метод культурології складає єдність пояснення і розуміння. Кожна культура розглядається як система смислів, що мають свою сутність, свою внутрішню логіку, яка може осягатися шляхом раціонального пояснення. Раціональне пояснення є уявна реконструкція культурно-історичного процесу, виходячи з його загальної суті, виділеної і зафіксованої в формах мислення. Це передбачає використання ідей і методів філософії, яка виступає методологічною основою культурології.

Як і будь-яка гуманітарна наука, культурологія не може обмежуватися поясненням. Адже культура завжди адресована людській суб'єктивності і не існує поза живим зв'язком із нею. Завдання культурології – це здійснення діалогу культур, в ході якого ми долучаємося до інших культур, іншим смисловим світам, але не розчиняємося в них. Тільки таким шляхом відбувається взаємозбагачення культур.

Тому культурологію не можна зводити тільки до системи знань. У культурології є не тільки система раціонального знання, а й система

нераціонального розуміння, і обидві ці системи внутрішньо узгоджені і однаково важливі для науково-гуманітарного осягнення культури. Вищим досягненням культурології є повнота розуміння, що спирається на повноту пояснення. Це дозволяє входити в життєвий світ інших культур, здійснювати діалог з ними, збагачувати й глибше осягати свою власну культуру.

Культурологія вивчає не тільки культуру в цілому, але і різні, часто дуже специфічні, сфери культурного життя, взаємодіючи (аж до взаємопроникнення) з антропологією, етнографією, психіатрією, психологією, соціологією, економічною теорією, лінгвістикою, і водночас зберігаючи власне обличчя і вирішуючи свої власні дослідницькі завдання. Іншими словами, культурологія є комплексною гуманітарною наукою. Взагалі культурологія може вивчати будь-який предмет, будь-яке явище (навіть явище природи) за умови, що вона виявляє в ньому смисловий зміст, реалізацію творчого людського духу. Проблеми сучасної культурології насамперед пов'язані з можливостями і перспективами людини, що відкриває через культуру (в тому числі через інші культури) драму і трагедію власного буття, його духовну нескінченність і вищий сенс.

Зміст культури у Новий час став предметом визначення у багатьох теоріях. Так, на думку Г. Гегеля, символічне втілення світовий дух знаходить в культурі, а об'єктивне втілення – у державі. Таким чином, світовий розум у вигляді культури і держави стоїть над одиничними людьми, використовуючи їх як знаряддя для своїх цілей. Ідеал людської свободи обернувся безособовою необхідністю і хитромудрим примусом індивідуальної волі. Однак вже до кінця XIX – початку XX століття філософи і культурологи вже не могли задовольнитися центральною ідеєю гегелівського підходу – зведенням людини до безособової логіці розуму. Тому подальший розвиток культурології було пов'язано зі зверненням до людини, взятому у всій його складності і глибині

В теорії локальних культур О. Шпенглера культура жива остільки, оскільки вона зберігає глибоко інтимний, прихований зв'язок з людською душею. Душа культури живе не сама по собі, а лише в душах людей, що живуть

смыслами і цінностями даної культури. Якщо культура перестає притягувати і надихати людські душі, вона приречена. З цих позицій Шпенглер бачить небезпеку, яку несе з собою цивілізація. Немає нічого поганого в практичному благоустрій життя, але коли воно поглинає людину цілком, то на культуру вже не залишається душевних сил, «вогонь душі згасає». Шпенглер нічого не має проти зручностей і досягнень цивілізації, але він попереджає проти цивілізації, що витісняє справжню культуру. Шпенглер був одним з перших, хто відчув трагедію культури в чужому їй світі цивілізації, висловивши її в формах теоретичної думки. Тому «Занепад Європи» став не тільки подією культурології, а й подією європейської культури.

Концепція А. Тойнбі дає ключ до розуміння творчої природи і можливої альтернативності культурно-історичного процесу. Розвиток культури здійснюється як серія Відповідей, що даються творчим людським духом на ті Виклики, які кидає йому природа, суспільство і внутрішня нескінченність самої людини. При цьому завжди можливі різні варіанти розвитку, бо можливі різні Відповіді на один і той же Виклик. В усвідомленні цього фундаментального обставини і складається неминуще значення концепції А. Тойнбі.

Структурний метод аналізу культури був з успіхом застосований К. Леві-Строссом. М. Фуко застосував його для аналізу науки в своїх роботах «Слова і речі», «Археологія знання». Методологія структуралізму дала великі позитивні результати при аналізі явищ культури. Однак характерна для цієї методології абсолютизація формалізованих структур, акцент на об'єктивістській аналізі явищ культури залишає «за межами» культурологічного аналізу людину як суб'єкта культури. Вилучення суб'єкта з таких областей культурології, як літературознавство, мистецтвознавство, не дозволяє ставити проблему світогляду художника, механізму його творчості.

Найбільш яскравим представником ігрової концепції є голландський культуролог Й. Хейзінга (1872-1945). Гра, в концепції Хейзінги, - це культурно-історична універсалія. У своїй роботі «Homo ludens» він піднімає найглибші пласти історії і розвитку культури – ігрові. На думку Й. Хейзінги, уся

культурна творчість є грою: і поезія, і музика, і людська думка, і мораль, і всі можливі форми культури. Різні версії такої концепції виявляються у творчості Е. Фінка, Х. Ортеги-і-Гассета, Г. Гадамера та інших культурологів ХХ ст. Можна простежити точки збігу і точки розбіжності Й. Хейзінги як з авторами-сучасниками, так і з філософами більш раннього періоду. Голландський дослідник у своїх працях спирається традицію тлумачення мистецтва з гри як спонтанної, незацікавленої діяльності, яка приємна сама по собі і незалежна від будь-якої мети.

Контрольні запитання

1. Що означає поняття культури як людської реальності?
2. У чому полягають діяльнісний і ціннісний підходи до культури?
3. Як Г. Гегель характеризує роль духу у культуротворенні?
4. Порівняйте зміст концепцій культури О. Шпенглера й А. Тойнбі, визначте їх спільні та відмінні риси.
5. У чому полягає ігрова концепція культури?

Література

1. Історія світової культури / за ред. Л.Т. Левчук, В.І. Панченко та ін. – К., 2000.
2. Кормич Л.І., Багацький В.В. Культурологія. – Х., 2003.
3. Подольська Є.А. та ін. Кредитно-модульний курс культурології. – К., 2006.
4. Культурологія. Методичні рекомендації / О.В. Рябініна, М.В. Болотських, С.А. Каріков. – Х., 2008.
5. Радугин А.А. Культурологія. – М., 2003.